

Kunfi Zsigmond és a nemzetközi munkásmozgalom

Mielőtt rátérnék tulajdonképpeni témámra, reflektálni kívánok arra az alapkérdésre, hogy miként jelöljük ki egy ember helyét az illető ország munkásmozgalmában. S itt felhívnam a figyelmet arra a nagyon elgondolkodtató jelenségre, hogyha Kunfi nevét kiejtjük, akkor szinte azon nyomban összehasonlítások, avagy személyes ellentétpárok, esetleg szövetségek jutnak az ember eszébe. Magyar területen maradvá egyaránt gondolhatunk a Kunfi–Garami-, avagy a Kunfi–Szabó Ervin-problematikára, de ugyanezt folytathatjuk később a Kunfi–Kun Béla, Kunfi–Lukács György viszonyra, vagy a munkásmozgalom szorosabban értelmezett kereteit túllépve a Kunfi–Károlyi, vagy Kunfi–Jászi Oszkár-kérdéssel. Erényi Tibor foglalkozott Ady-tanulmányában a Kunfi–Ady-kapcsolatokkal, de megvizsgálható persze a Kunfi–Rónai-együttműködés, vagy a Kunfi–Szende-találkozás, a Kunfi–Diener-Dénes-viták kérdése is.

Ami a nemzetközi párhuzamokat, találkozásokat és hasonlóságokat illeti, itt kettő látszik tényleg jelentősnek: Jaurès és Otto Baueré. (Emellett mindjárt félig helyesbítésként hozzá kellene tenni egy második kettőt is: Kautskyét és V. Adlerét.) E négy kapcsolat egyikét sem tudom itt kellő elmélyültséggel „elemezni”, s csak a legjellemzőbb vonásokat húzom alá. Azt, hogy Kautsky mindig erősen hatott Kunfira – ez nem újság, de kapcsolatuk pontos elhelyezése, felmérése szintén külön feladat lehet. Mindenesetre Kunfi nyilván közelállónak érezte Kautskyban a marxista elkötelezettséget a valóság megismerésének igényével. Ehhez járult később a háború elítélése, amit Kunfi azután külön Népszava-cikkben és egy Kautskyhoz írt levélben elismerően honorált 1914-ben. A Kunfi–Kautsky-kapcsolat ezután többszörösen bonyolódik – ami ugyancsak figyelmet érdemel, és amiről még lesz szó.

Sajátosabbnak érzem a Jaurès-összefüggést. Sok hasonló vonást látok bennük, az értelmiségi indítást, a kezdeti tanári pályát, azt a bizonyos fokú „eklekticizmust” – s ezt most nem pejoratív értelemben mondom –, amely alkalmassá tette őket a nyitottságra, hogy Jaurès pártvezérként senkit sem záratott ki a pártból – a legelkeseredettebb Hervé- vagy Andler-viták idején sem –, bár a vitát vállalta. Ugyanígy Kunfi is fellépett ismeretes módon Alpári kizárása ellen, miközben vele ugyanúgy vitázott, mint Szabóval, vagy Diener Dénessel, akiket becsült. Mindkettőre jellemző egyfajta irodalmi-művészi barátság-léggör (Anatole France és Ady) s ezzel együtt az „elítélemélet” nagyon tudatos elutasítása, a szocialista tömegmozgalom vállalása, méghozzá nem felülről való dirigálása. Mindez kiegészül olyan hasonlósággal, hogy mindketten szerkesztők, sűrű cikkírók, pártjaik „külpolitikai szakértői”, akik egyúttal a nemzetközi munkásmozgalom helyzetét, alakulását is szenvedélyesen nyomon követik, s a háborús veszély, a militarizmus elszánt ellenségei – s mindketten jó szónokok. – Az eltérésekről most itt nem beszélek, de hogy Kunfit Jaurès pályája is vonzotta, az kétségtelen – bár úgy tűnik, ez a vonzás csak 1905 után erősödik fel nála (az Anatole France-kapcsolat mintha korábbi lenne, mint a Jaurès-vonzás), de a személyes találkozókat illetően jellemző a bázeli kongresszus, ahol Kunfi fordítja (Buchinger tanúsága szerint sírva) a magyaroknak Jaurès szavait – és ő írja meg magyarul az első Jaurès-életrajzot, egy évvel a halála után.

Ami az Otto Bauer párhuzamokat és hatásokat-különbségeket illeti, ismert, hogy 1918 után nemcsak munkatársak, hanem barátok is lettek, s Kunfi temetésekor O. Bauer mondta az egyik búcsúbeszédet, miként nyilvánvaló, hogy Kunfi csak az ő helyeslésével, támogatásával vezethette az Arbeiter Zeitung külpolitikai rovatát egy évtizeden keresztül, és ugyanakkor a párt elméleti folyóiratának, a Der Kampfnek szerkesztője és rendszeres cikkírója. Kunfi már elég korán hivatkozik a Szocializmusban írott cikkeiben O. Bauer írásaira, imperializmus-elemzésére. Közel álltak egymáshoz a

háború veszélyének elutasításában, s abban is, hogy a Monarchia tényleges demokratikus és a nemzeti-ségi autonómián alapuló federalista átszervezését akarták. S ebben – úgy tűnik – Kunfi sokkal közelebb állt Bauerhoz, mint Rennerhez – de újra megjegyzem – ez is vita- és kutatási téma. Miként az is, hogy miként vélekedtek a parlamenten kívüli tömegharcról, hogyan hatott rájuk Hilferding imperializmus-elemzése.

Miként is fest a jelenlegi Kunfi-kép? Nem a huszonöt évvel ezelőtti, s nem is akarok itt külön historiográfiai vázlatot adni – bár persze ez is érdekes lenne. (Itt meg kell említeni, hogy Kunfi 1956 utáni felélesztésében úgy hiszem az indító-úttörő érdem Horváth Zoltáné, később Márkus Lászlóé, majd bizonyos idő után Köves Rózsáé és Erényi Tiboré.) A mai kép, úgy látom, még kialakulatlan, olykor hézagos és nem ritkán megdöbbenően egyenetlen, ellentmondásos. Csak néhány megállapítást idézek fel a legújabb történeti irodalomból, és csakis ebben a vonatkozásban.

Várnai András írja Varga Jenő tanulmányában: „A szociáldemokrata pártnak még a hivatalos teoretikusa, Kunfi Zsigmond sem volt valójában marxista teoretikus.” A tanulmány megjelent „A magyar filozófiai gondolkodás” c. tanulmánykötetben 1977-ben. E megállapítást meglehetősen furcsának találom. Erényi Tibornak az Akadémiai Kiadónál megjelent Kunfi-kismonográfiájában is látok problémákat.

A Szocializmus elindításánál Kunfi – Erényi szerint – kevés külföldi szerzőt foglalkoztatott. Erényi ezután megad egy névsort, akik mégis írtak: Kautsky, Vandervelde, Trockij, Renner, Parvus nevét említi. De még megtalálhatjuk Shaw, Strindberg, Wells írásait is, beszámolókat R. Grimm és mások írásairól – a későbbiekben pedig Lafargue, Borchardt, Guesde, De Brouckère cikkeit. Vagyis a „mezőny” jóval szélesebb.

Egy másik tétel, hogy Kunfi a német mozgalomban nem látta a balszárnyat. Erre még visszatérek. Itt csak annyit bocsátanék előre, hogy látta – csak persze értékelése eltér a nálunk az utóbbi években megszokottól. De az semmiként sem áll, hogy csak Kautskyban látott forradalmi erőt német talajon.

„Nem látta az orosz mozgalmat.” Ez így szintén túlságosan elnagyolt. A Szocializmus hasábjain viszonylag elég gyakran jelent meg „Orosz helyzetkép” – persze ez megint más hangvételű, mint ahogy azt 70–80 évvel később írják. Más kérdés, hogy az orosz forrongás, forradalmi mozgalom nála 1914 előtt nem azonosult Leninnel és a bolsevikokkal.

E bevezető után térek át tulajdonképpeni célomra: nemzetközi kapcsolatainak áttekintésére. S mindjárt azzal kell kezdenem, hogy e témát messze nem fogom, s nem is tudom átfogni. Így a közvetlen kapcsolatokat egyáltalán nem érintem, még azt sem, hogy milyen nemzetközi kongresszusokon, konferenciákon vett részt, hogy ezeken miként szerepelt. Itt sem pusztán az idő- és helytakarékosság vezet, de e téma pontos feldolgozása is – úgy vélem – további feladat, hiszen számtalan esetben alig néhány sor jelzi személyes jelenlétének nyomát. Sőt a bázeli kongresszuson való jelenlétét a jegyzőkönyvek sem örökítik meg, s azt sem, hogy pontosan mit is csinált Stuttgart, Bazel előtt vagy után, hogy kivel találkozott a stockholmi nemzetközi konferencia előkészítése során, mit tárgyalt Brantinggal vagy a német, bolgár vezetőkkel – pedig ezek a hajszálvékony szálak rendkívül lényegesek lehetnek, amit a jegyzőkönyvekből soha nem tudhatunk meg. Hiszen az mégiscsak jellegzetes volt, hogy Balabanova, amikor Zürichből útnak indította Duczynszkát, akkor – mint arra Duczynszka többször utalt – Budapesten Kunfihoz utalta. S ez csak egyetlen az esetleges ilyen kapcsolatok-szálak közül, amely szerencsés véletlen folytán maradt ránk. Vagy Stockholm esetében Dzsídov könyvecskéje emlékezik Kunfi megjegyzéseire.

Hasonlóképpen nem tudok képet – s főként pontos képet – nyújtani egy másik fontos területről. Arról, hogy mikor, mit olvasott, ismert meg a nemzetközi tudományos, s azon belül a társadalomtörténeti irodalomból. Ezt az ablakot itt most tényleg elég szélesre kell nyitni, mert ha Kunfi első magyar témái között ott találjuk Jókait – akkor az is ide tartozik, hogy Anatole France egyik első magyar fordítója, Shaw egyik első érdembeli magyar kommentálójá, Strindberg-írásokat közöltet stb. De ugyanígy érdeklődik a történelem, közgazdaság iránt is. Érdeklődési területébe vág persze a nemzetközi munkásmozgalom is. Múltja és jelene egyaránt. Itt megint említhetném azt, hogy ő maga a már említett Jaurès-írás mellett nemcsak kis Bebel-portrét rögtönzött, hanem nagyobb válogatást Lassalle-tól, amit terjedelmesebb bevezetővel látott el. De amit igazán el kellene végezni, az horizontja tágulásának megint csak kronológiai rendben való követése, s persze az sem közömbös,

hogy milyen munkához mikor jutott és kinek a révén. Az már eddig is tudott volt, hogy a túlnyomórészt osztrák, de még inkább német orientáltságú pártvezetőségben ő volt a tágabban vett európai, aki elsősorban közvetítette a francia, de az angol véleményeket is. Az már annyira nem köztudott, hogy milyen mozzanatokra hivatkozott és miért, hogy milyen írásokat használt fel. Megint csak egy szálon elindulva e kérdés megközelítésénél, a Kunfi–Szabó Ervin-levelezés nyomán kitűnik, hogy 1903-ban (tehát még felelős pártmegbízatásai előtt) már Pressensé írását olvassa az egyház–állam vitakérdés során, amikor e témáról ő maga készül tanulmányt írni. De ugyanezekből a levelekből kitűnik, hogy ő maga ekkor csak a *Temps* és *Figaro* lapokhoz jutott. Vagyis ahogy most mondanánk: „szűk forrásbázis” alapján dolgozhatott. Másfelől azonban már 1905–1906-ban jól ismeri a Lagardelle szerkesztette Mouvement Socialiste irányzatot – alpmunkákból tájékozódott a francia munkásmozgalomról. Így már 1906-ban olvasta Paul Louis könyvét (Szabótól kölcsönzi).

Itt két vonást is aláhúznék, amit lényegesnek tartok (s amiben Kunfi és Szabó Ervin tájékozódása között legfeljebb mennyiségi, s nem minőségi a különbség): az egyik a frissesség. A megjelenés után igyekezett ő is azonnal megszerezni, elolvasni a francia, német, később az angol munkákat. A másik pedig a széles skála. Amikor 1906–1907-ben nagyon tudatosan törekedett nemzetközi munkásmozgalmi műveltsége megalapozására, a francia valósággal és múlttal való jobb megismerkedésre, akkor egyszerre olvassa az anarchista Grave-ot és Kropotkint, a guesdeista Paul Louis-t (akit mindenki, Kautsky is, Lenin is értékelt, idézett) és a párt jobbszárnyának teoretikusát, Fournière-t. S e könyveket akkor szerzi be – amikor az új folyóirat szerkesztése (egyéb teendői mellett) nyilván eléggé lekötik energiáját. A belga mozgalomról írva pedig Vandervelde és Bertrand írásaihoz nyúl.

E két – és tulajdonképpen csak jelzett – megközelítési mód után térnek át arra a kérdésre, hogy Kunfi maga hogyan látta a világot és a nemzetközi munkásmozgalmat. S itt is azonnal további megszorítással élek. 1914-ig megjelent írásaiból is csupán a Szocializmusra fogok támaszkodni. Vagyis mindez egy vázlat vázlata, de úgy érzem, még ennek alapján is lehet, sőt kell bizonyos korrekciókat eszközölni az eddig kialakított Kunfi-képen.

A Szocializmus – mint ismeretes – 1906-ban jelent meg. Ekkor elsősorban két esemény kelti fel az érdeklődését: az osztrák választójogi reform, illetőleg az ugyanakkor Belgiumban kibontakozó harc és reform. Mindkettőt sokoldalúan értékeli, aminek részleteibe itt nem tudok belebocsátkozni. Ezek a küzdelmek, sikerek, mai retrospektív szemmel is ténylegesen fontos események – nyilván összefüggtek az akkori magyar helyzettel, amiből Kunfi nem is csinált titkot. E kitekintések mellett érdekes, hogy kezdetben Kunfi ismertette a nemzetközi szakszervezeti titkárság kiadványát is.

Ugyanakkor mindjárt az első évben Kunfi egyik cikkének – s persze polemikus cikkének – címe „A szocializmus válsága”, ebben a cikkben a válsággal szemben legerősebb érvei azok az adatok, amelyek a szocialista mozgalom tömegelterjedését mutatják; s persze részben a választási adatok felfelé ívelése. Persze, ez az elemzés – főleg mai szemmel – kevés: de egy szempontból megint jellegzetes: nevezetesen a tényleges tömeghatás figyelése, hiszen ennek a kornak valóban nagy sikerélménye az, hogy a szocialista pártok tömegpártokká lettek.

Nem térek ki a stuttgarti kongresszus előtt és után írt tanulmányaira – ezek ismertebbek, valamint az is, hogy ezekben az írásokban mennyire elmozdult a német járszalagról, hogy kritikus volt Bebellel és a német párttal szemben –, és nyitott a francia javaslatok előtt. Viszont jellegzetesnek tartom, hogy nemcsak a kongresszus eseményeire, vitáira utalt elhelyűt, hanem például arra az 1904. évi ankétára, amelynek során a CGT szindikalista vezetői szólaltak meg a hazafiság helyéről, értelméről. Vagyis: nem állt meg a szocialista pártkeretknél.

Itt megjegyezném, furcsa, hogy „a kezdő” szerkesztő és pártaktivista Kunfi sokkal alaposabb, sokszínűbb elemzést adott Stuttgartról – mint a „már befutott” pártvezetőségi tag az 1910-es koppenhágai kongresszusról. Ellenben e cikkben, amelyben a magdeburgi német pártkongresszus eseményei, bemutatása szinte elhomályosítja a nemzetközi koppenhágai kongresszust, a német pártkongresszusról szóló pár oldal rávilágít, hogy Kunfi mennyire tájékozódott a német párt belső helyzetéről, vitáiról. Ugyanis egyaránt meglátta „a radikálisok és revizionisták”, „a délnémetek és északiak” vitáit – s itt az alapkérdésben reflektált a bersntei alternatívára, elfogadva a német centrum és baloldal egykori választát: nevezetesen, hogy Németországban nem számíthatnak demokratikus blokk kialakítására, mert egy ilyen blokk hangvételét a szociáldemokrata párt már nem tudná eredményesen befolyásolni. S ez az alapkérdés 1899-től – a Millerand-jelenségtől – hosszú évtizedeken át, s Kunfi válasza se nem véletlen, se nem rossz.

Kunfi az osztrák valóságot szintén szemmel tartotta, miként szélesebben is vizsgálta a Monarchia problémáit, munkásmozgalmi vonatkozásban az osztrák és a cseh szociáldemokraták kölcsönös vitáját, kapcsolatát. E kérdésben – úgy tűnik – Kunfi mindmáig szintén jó feleleteket adott, amikor egyaránt bírálta a két pártban erősödő nacionalista vonásokat. Itt lehet megemlíteni, hogy Kunfi, aki valóban érzékenyen reagált a nemzeti problematikára, sohasem lett olyan „hazafias szocialista”, akit szembe lehetne állítani a pártvezetőség zömének „értetlen doktrinerségével”, amiben egyesek szinte konfrontálódást látnak.

Szinte közhely, hogy a németcentrikus pártvezetőséggel és pártértelmiséggel szemben Szabó után ő volt az, aki a „francia fullánk”-nak mintegy itthoni hangadója lett. De ugyanúgy, mint Szabónál, ez a francia nyitás az 1904–1908-as évekre jellemző, a francia mozgalom fellendülésével esik egybe, amikor a pártegyesülés, az SFIO megszületése nyomán, a CGT hőskorának évében az egész francia mozgalom teljes offenzívában volt. De 1906 és 1909 között a francia munkásság több szakaszban vereséget szenvedett. S ezután Szabó Ervinnél is megfigyelhető egy új „angol érdekeltségű” szakasz, s ugyanez világosan jelentkezik Kunfinál is. Persze, nem Szabó Ervin hatott Kunfira. Sokkal inkább a valóság hatott. Ugyanis, ahogy a francia forrongás átmenetileg enyhült, ugyanakkor Angliában beköszöntöttek „a Nagy Nyugtalanság” évei, s így visszatért az a kérdés, hogy mi történik a kapitalizmus bölcsőjében, ahonnan Marx, majd Engels különböző időszakokban és összefüggésben oly sokat várt (vagy csalódva nem várt).

Kunfinak már egyik első, 1909. évi (tehát tulajdonképpen még antedatált) írásában (a cikk címe is jellegzetes: „Szocializmus és munkásmozgalom Angliában”) aláhúzza: „A szociáldemokrata párt érzi már, hogy a munkásmozgalom, a proletár tömegek nélkül a szocializmus ügyét még a legkitűnőbb és legigazibb tudós elméletekkel sem lehet előrevinni.” S ilyen szempontból kommentálja, üdvözli azokat a tárgyalásokat, amelyek az angol szociáldemokraták (BSP) és a Független Munkáspárt (ILP) között indulnak az összefogás, az egyesülés érdekében.

Ugyanitt és ugyanekkor jelent meg Shaw-ról szóló karcolata – amely az egész magyar Shaw-irodalomnak becsületére válik. Ebből az ismertetésből itt csak néhány gondolatot emelek ki. Ilyen Shaw társadalompolitikája, ami ma már szinte közhelyszerű. De Kunfi Shaw cinizmusa mögött a morális felháborodást–lázadást is jól érzékeltette. Ezek mellett is feltűnik egy – úgy vélem – nagyon jó meglátás: hogy Shaw-nál mennyire összeszövődik a társadalomkritika mély individualizmusával. Ezzel hozta többek között kapcsolatba egész fábiánus szereplését. Jellegzetesnek vélem, hogy Kunfi, a pártember, a szocialista értelmiségi, aki a szocialista tömegmozgalmat mindig is legalább úgy becsülte, mint az értelmiségi Jaurès, Luxemburg vagy V. Adler, a fábiánusok iránt sohasem érzett vonzalmat, mindig meglehetősen fullánkos kritikával írt róluk.

1911-ben, amikor a „nagy nyugtalanság évei” vitathatatlanul beköszöntöttek, aligha véletlenül, hogy Kunfi az, aki nagyobb cikket szentelt „A forradalmi Angliának.” Itt összefoglalva talán kevés igazán új gondolatot találunk ebben, inkább az a feltűnő, hogy mennyire a Marx–Engels-féle nyomdokokon halad. Ugyanis teljesen a marxi hagyományok alapján magyarázza, hogy a forrongás, nyugtalanság összefügg azzal, hogy Anglia elveszítette monopolhelyzetét a világpiacokon. Kunfi érdeme itt nem annyira az eredetiség, hanem a jó közvetítés, s annak nagyon plasztikus, pontos tényanyag alapján való megvilágítása, hogy ez az elégedetlenség mennyire kölcsönhatásban van a munkásság életszínvonalának romlásával, a reálibérek esésével. Csak azt emelem ki, amit nem szoktak mindig megvilágítani: a tanult munkások szerepéről írt sorait. Kunfi rámutatott, hogy a gazdasági változások ennek a rétegnek kiváltságait ásták alá, s így az jelentős mértékben radikalizálódott. Az újabb marxista irodalomban Hobsbawm utalt erre a jelenségre, hogy a munkásságnak ez a rétege különböző időben válhatott éppen a mozgalom gerincévé, robbanékony csoportjává.

Egyébként érdekesek azok a meglátásai is, amelyekben Lloyd George és az új baloldali liberalizmus jelenségét is magyarázza. Kétségtelenül jó megfigyelő volt. Legfeljebb azt lehetne szemére vetni: megállt az észleléseknél – s a gazdasági erők számbavétele után nem próbálta tovább „előre látni” az összefolyamatokat, de ez sem vezetett volna túl messzire, hiszen a közeljövőben a világháború és az ezzel együttjáró változások amúgy is radikális, előre kiszámíthatatlan változásokat hoztak. Amire itt elsősorban fel kívántam hívni a figyelmet, az csupán az, hogy Kunfi nemcsak francia, hanem angol ablakot is nyitott a magyar munkásmozgalomban, méghozzá nem egyszerűen 1918 után, hanem már 1914 előtt, s nem „reformista” szellemben, hanem éppen ezt vizsgálva-kutatva, hogy a szigetországban miként alakulnak a szocializmus lehetőségei.

Fel kívánom hívní a figyelmet Kunfi egyik, szerintem legeredetibb cikkére, aminek – úgy vélem – mindmáig hat különleges értéke, gondolati frissége. A cikk, „Az idők árja” 1910-ben jelent meg, és a latin országok forradalmaira reagált. Kunfi így írt: „Aki alapvető társadalmi tünetények okát azonban már ösztönszerű módon gazdasági tényekben szokta keresni, annak azonnal feltűnik, hogy mindezek a latin népek a kapitalista fejlődésnek alacsony fokán állnak, vagy semmi esetre sem azon a magaslatán, amelyet Németország, Anglia vagy az Egyesült Államok képviselnek.” Ezt a gondolatot így folytatta: „Annál föltűnőbb a latin népeknek a világvversenyben való általános elmaradása, mivel az európai kapitalizmus fejlődésének hajnalán éppen ezek az országok voltak azok”, amelyek élen jártak. A bizonyító tüneteket itt nem idézem. Érdekesebbnek tartom viszont azt, amit következményként jelöl meg. Méghozzá kettős következményt:

1. A fejlett országok és a latin elmaradás közötti feszültség, „az együttes lépéstartás politikai és szociális szükséglete” idézi elő a latin forradalmakat.

2. „Ezek a folytonos forradalmi harcok és a forradalmi izgalmakkal járó állandó gazdasági és lélektani okok megszülnék azután egy-egy forradalmi ideológiát, amely különválva és függetlenül az előidéző okoktól, maga is így veszedelmes illúziók megteremtőjévé válik. S így a gazdasági okok mellett, amelyek amúgy sem hagyják elhamvadni a forradalmi parazsat, ott dolgozik a gondolatok és vágyak forradalmi fújtatója.”

Persze felvetődhet, mire reagált ekkor Kunfi, s felvetődhet az is, hogy ekkor, ami „az angol ablaknyitással” – s Szabó Ervin elkecserezésével, kiábrándulásával összefügg – Kunfinál ez a „realista leszámolás”, nem jelent-e valami „forradalomellenességet”, egyértelmű reformista elmozdulást. De erről szó nincsen. Kunfi maga tiltakozik ugyanitt a „nyárspolgári” megközelítés, s a „halott oroszán” meg rugdalása ellen. S a „halott oroszánra” való utalás nem volt más, mint az 1908-as francia postás- és az 1910-es vasutassztrájk elbukása. Tudvalevő, hogy e sztrájktól a CGT baloldali köreiből szinte a forradalom kezdetét várták.

Kunfi a továbbiakban olyan kérdéseket vizsgál, hogy e sztrájkok során milyen közvetlen célkitűzéseket adtak ki (ezeket a fejlettebb országokban részint már el is érték!), majd olyan ellentéppárra utal, hogy ami a forradalmi akciók feltételeit illeti: a munkások forradalmi szellemmel való átítatása egyfelől tény, de ez az elit csak, s a munkásság összlétszámához képest feltűnő az elmaradás. (A szervezetségi mutatók: Franciaországban 22, Németországban és Ausztriában 30–30 ekkor, míg Angliában 100 közül 39 a szervezett.)

Így az objektív adottságokat mérlegelve állapítja meg: „A francia munkásmozgalom és a francia szocializmus törekvésekben, jelszavakban is, kívánásaiban viszonyain fölül él, lábára nem szabott nagy csizmát visel”, s ebből származnak botlásai, időnként zuhanásai is.

Ha a Szocializmus hasábjain a húszas éveit taposó fiatalember-tanár első elemzéseit követtük nyomon az 1906–1914 közötti periódusban, akkor nagy ugrással rajzolunk képet arról, hogy a volt miniszter, pártvezér az emigrációban miként vélekedett merőben új feltételek között a nemzetközi munkásmozgalom új tendenciáiról, problémáiról, lehetőségeiről. S ha az első korszakban azt csupán a Szocializmus hasábjain megjelent írásaiból olvastuk ki, akkor az 1920-as évekre forrásunk az osztrák szociáldemokraták elméleti folyóirata, a havonként megjelenő *Der Kampf* lesz – amelynek Kunfi szerkesztő bizottsági tagja is volt.

1923-ban, amikor az európai munkásmozgalom újabb sorsfordulóját élte, s az utolsó forradalmi próbálkozásokat, amelyek rendre defenzívek voltak, elbuktak, Kunfi több cikkel jelentkezett a *Kampf* hasábjain. Ezek a cikkek nem annyira meghatározott új területen vették számba az új jelenségeket, hanem sokkal inkább általánosságban voltak meditatívak. Így az év elején a *Der Sonne* entgegen c. cikkben ismét a marxi törvényszerűségről, a haladás különféle útjairól, a világháború hatásáról, a világháborúban szétporladt három világhatalmi monarchia sorsáról, s az új köztársaságokról, e köztársaságok belső tartalmi különbségeiről, s ismét a bajor, magyar, finn forradalmi próbálkozásáról, a széles ellenforradalmi ellentámadásról értekezett. Megemlékezett a jobboldali társadalmi és szellemi „új” erőforrásairól, a klérusról, a parasztságról, a nacionalizmusról, a nemzeti sérelmekről. Ezek közül szinte egyetlenegy olyan tényező, mozzanat sincs, ami napjainkban különösebben újnak hathatna, de 1923-ban messzemenően méltánylandó, hogy a bonyolult jelenségeket Kunfi igyekezett nem leegyszerűsíteni, rávilágított a közép- és alrétegek nagy jelentőségére, az ideológiai ráhatásokra, sőt az államforma mögötti tartalmi jegyeket is konkrétan igyekezett megközelíteni.

Kunfi kiindulópontja is jellegzetes volt. A vereségekből, visszaesésekből kiindulva hangsúlyozta: igaz, tény, hogy a szocialista munkásmozgalom válságba jutott, de éppen e felismerés talaján sürgette, követelte az új feltételek elemzését, a megfelelő „ellenrendszabályok” alkalmazását, s mindenekelőtt a nők, a „szellemi munkások”, és mezőgazdasági munkások, az állami és községi alkalmazottak megnyerését-felszabadítását a reakció befolyása alól.

Ugyanígy általánosan elmélkedő írása volt az is, amely a háborúk veszélyével, jellegével és a proletariátus békepolitikájával foglalkozott. (A cikk a Kampf 1923. januári számában jelent meg „Die Friedenspolitik des Proletariats” címmel.)

Kunfi e cikkében egyfelől a világljelenségekre, a „nagy háborúra”, s az azt követő „kis háborúkra”, ezek szüntelen kirobbanásaira, másfelől a két nemzetközi munkáskongresszus ezekre való reagálásaira reflektál. A két kongresszus: a szociáldemokrata szakszervezetek hágai kongresszusa, illetőleg a Komintern IV. kongresszusa. Kunfi hangsúlyozta a két kongresszus közötti hangsúlyeltérést: míg ugyanis a hágai kongresszus elsősorban a háborúknak üzent hadat, a Komintern IV. kongresszusa ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy az elnyomott népek forradalmi háborúit támogatniuk kell. Kunfi a maga részéről úgy vélte, mindkét igazság igazság, mindkettő mérlegelendő, s minden háború összefüggéseit valóban konkrétan kell megvizsgálni. Ennek során kitért az 1848-as forradalmak, az 1870–71-es és 1914-es tanulságokra, sőt arra is, hogy az egész nemzetközi munkásmozgalom milyen erőfeszítéseket tett a Szovjet-Oroszország elleni intervenció meghiúsítására, s aligha véletlen, hogy Kunfi ehelyütt barátjának, O. Bauernek 10 évvel korábbi megjelent elvi cikkeit is idézi, aki már 1913-ban is egy új Oroszország megszületését várta, remélte.

Kunfi kritikus észrevételeket is tett a Komintern IV. kongresszusának téziseivel, Buharin megfogalmazásával kapcsolatban. Buharin a forradalmi „osztályimperializmus” tézisért hirdette, azt, hogy a forradalmat „szuronyok hegyén” is győzelemre lehet vinni más országokban. Kunfi ezzel kapcsolatban hosszan idézte Albert Treint-nek az Humanité 1923. január 5-i számában megjelent elvi állásfoglalását, hogy azután megállapítsa: Buharin téziseiben „a megszállottsággal vegyes demagógia” jelentkezik, s talán nem is lenne érdemes e szemlélettel alaposabban vitázni, ha ez a valóságban is időről időre nem érvényesülne. Kunfi szemét nem kerülte el, hogy az „új” szemlélet eszmeileg a régi girondista elgondolás és gyakorlat „örököse”, felidézte a girondisták és Robespierre vitáját, s persze azt is, hogy az akkori „forradalmi intervenció” politikának is megvoltak a belső politikai összefüggései.

Kunfi ehelyütt a régmúltat és a jelent szembesítette, s útikalauza Jaurès volt. Jaurès francia forradalmi tanulmányaira támaszkodott a hajdani viták felidézésekor, s ugyancsak Jaurésre hivatkozott, amikor a háborúk és a háborús módszerek visszautasítását öszekötötte az emberi jogok és a nemzeti önrendelkezés elismerésével és elismertetésével.

A harmadik, nagyobb, ez évben megjelent cikkében visszatért a már korábban érintett nagyobb kérdéskör egy részkérdéséhez: a forradalmak és a parasztság, a munkásmozgalom és parasztság összefüggéséhez. („Der Bauer in der Revolution” 1923. augusztusi szám.) Ezúttal a konkrét indítékot a bolgár események adták, de Kunfi ezúttal is szélesebb, európai összefüggéseiben közelített e kérdéshez. Felidézte a finn, a magyar és a bajor forradalmakat, a Tanácsköztársaságok elbukását, aláhúzta, hogy ez éppen a paraszti támogatás elmaradása következtében történt meg, hogy az orosz forradalom éppen azért maradhatott életben, mert ott a forradalmi proletariátus elnyerte a parasztság támogatását. Igaz, Kunfi értékelése – Bauer nyomán – ehelyütt alaposan kicsorbult, ugyanis Kunfi is azt hitte, hogy a Szovjetunióban a kisparaszti gazdaságok konszolidálódtak, s ennek alapján újabb társadalmi problémák jelentkezését várta. Ehelyütt nyilvánvalóan politikai tényezőket becsült le, s a szovjet fejlődést pontatlanul látta.

Ami az általános kelet-európai fejlődést illeti, Kunfi felvetette azt a problémát, hogy egész sor országban milyen különös szerepet játszottak a parasztpártok, éppen akkor, amikor már a politikai életben a jobbralendülés, avagy a félreérthetetlen ellenforradalom bekövetkezett. Utalt Nagyatádíra és Witosra, arra is, hogy a paraszti diktatúrák kiépítése és fenntartása (Radics, Sztambolijzkij) is elbukott. A sokféle tapasztalat alapján Kunfi természetesen a falu és város, a munkásság és parasztság összefogásának kialakítását sürgette, de ezt demokratikus feltételek között gondolta kialakítani, nem bízott sem a munkás, sem a paraszti, sőt még a munkás–paraszti diktatúrák fenntarthatóságában sem. Ugyanakkor azt is jelezte, hogy az a mély gazdasági-társadalmi forradalom, amely a mezőgazdaságban Nyugat-Európában lezajlott, elkerülhetetlenül eléri majd Kelet-Európát is (sőt részben már el is érte), aminek újabb következményei lesznek.

Ugyanebben az évben Kunfi a Kampf hasábjain átvette a krónika-rovat elkészítésének feladatát. Első ilyen jegyzetei 1923 augusztus–szeptemberében jelentek meg. Érdemileg három „kulcs-ország” munkásmozgalmával foglalkozott. A legrészletesebben persze Németországgal, az ottani forrongással, inséggel, a forradalmi mozgalom perspektívaival – amiben nem bízott, éppen a gazdasági feltételek hiánya miatt sem, de kitért a parasztság és középrétegek magatartására is, ami nem volt biztató. Németországban éleződtek ki ekkoriban a legjobban a kommunista-szociáldemokrata ellentétek, s ezek az ellentétek Kunfi írására is kisugároztak, aki nemcsak „beszámolt”, hanem állást is foglalt, polemizált a kommunista értékelésekkel szemben. „Jobb- és baloldali demagógiáról” írt, mivel a gazdasági inség, a nagytőke akkori „szabotázs” taktikája következtében Kunfi számára úgy tűnt, hogy a szervezett munkásság „reménytelen” helyzetbe került – így felelőtlenség volt bármiféle közeli megoldást várni és kínálni. Bírálta a kommunista cikkeket, jelszavakat, de fenntartással jelezte a német szociáldemokraták „nagy koalíciós” gyakorlatával szemben is, miközben azt is jelezte, hogy csupán német keretek között a munkásság számára ez a válság nem oldódhat meg előnyösen.

S itt tért át a két európai győztes nagyhatalom, Franciaország és Anglia munkásmozgalmára. Egyikről sem festett rózsás képet. Franciaországról szólva csak a szocialista mozgalomra tért ki, ahol hangsúlyozottan a Jean Longuet-féle baloldali irányzattal rokonszenvezett, ismertette a Paul Boncour-féle jobbszárnyak egy újfajta, a baloldali blokk kialakítására vonatkozó elképzelését is, de Kunfi ezzel szemben szkeptikus volt. Megjegyezte, hogy a blokknak nyilván Cailloux lenne a szellemi feje, s a szocialista párt jelenleg nem elég erős, hogy e blokkot lényegileg befolyásolhassa, még kevésbé elég erős a nemzetközi politika síkján, vagyis a „német” politika meghatározásában. Éppen ezért Kunfi a baloldal számára itt is a lassú erőgyűjtést látta üdvösnek.

Az angol fejlődés esetében ő, aki ekkoriban már éppen Nagy-Britanniából várta az általános európai jobbratolódás visszafordítását, valósággal elkeseredett a szakszervezeti kongresszus vitáinak áttanulmányozása s a határozatok megismerése után. Mindebből ugyanis a belső politikai felkészültség hiányát olvasta ki. hiszen megmagyarázhatatlannak találta a kontinentális fejlődés tapasztalatainak ismeretében, hogy egy nagy párt, amely a választásokon több mint ötmillió szavazatot nyert el – még azt se bírja el, hogy egyedüli napilapját, a Daily Heraldot „biztosan” eltartsa. Ebben joggal a politikai horizont beszűkülését látta, s hozzáfűzte: a Daily Herald esetleges eltűnése annál is féltőbb, mivel a kitűnő angol polgári sajtó amúgy is nagy befolyást gyakorolhat a munkástömegekre.

1923 decemberében Kunfi e krónika-rovatban ismét foglalkozott – immár visszapiantva – a német válsággal, s ezúttal annál részletesebben a francia fejlődéssel. Szemléjében a francia körkép a legkidolgozottabb, s ez nem véletlen. Kunfi megállapította, a közelgő választás az ország életére „de az egész európai demokrácia” helyzetére, lehetőségeire nézve is fontos. Mindehhez hozzátette: Franciaországban nincs munkanélküliség, nincs válság – vagyis: egy demokratikus, sőt munkás-szocialista fejlődés számára az objektív feltételeket messze jobbnak látta – mint Németországban. Ehhez hozzáfűzte: a szocialistáknak és kommunistáknak együttvéve 100 000 tagjuk van, több lapjuk – tehát bizonyos „szubjektív feltételeket” is adottnak vett, mégsem ringatott semmiféle illúziót a valószínűségeket illetően. Elsősorban, mivel ismerte az ekkoriban nagyon éles kommunista–szocialista ellentéteket, de ismerte, s ezt részletesebben ismertette is, hogy a szocialista párton belül is élesek a viták a baloldali blokk tézise körül, amit Renaudel karolt fel ezúttal, közeledést sürgetve a pártból már kivált jobboldaliakkal. Kunfi velük szemben Longuet-vel rokonszenvezett, aki volt kommunistákkal (Frossard csoportja) és a CGTU egyes csoportjaival keresett kapcsolatot, és zelesebb baloldali-szocialista kommunista együttműködés lehetőségeit vizsgálta. Képet adott a francia kommunista szakszervezet (CGTU) belső vitáiról, majd az olasz helyzetről, az olasz szocialisták kongresszusáról, s arról, hogy a fasiszta terror körülményei közepette a szakszervezetek (így a vasasok) milyen erőfeszítéseket tesznek, hogy a munkáltatókkal folytatott tárgyalásokon mégis bizonyos eredményeket érjenek el. Hangsúlyozta, hogy egyébként még az is eredmény, hogy az üzemi bizalmi választásokon kiderült: a munkások a fasiszta jelöltekkel szemben a régi bizalmiakat választották meg, s a terror közepette még a szocialista és szakszervezeti kongresszusok megtartása is már sikernek könyvelhető el.

Kunfi a decemberi krónika-rovatban olvasóit elkalauzolta az alig ismert bolgár szociáldemokraták közé, ismertette azok helyzetét, elképzeléseit, parlamenti tárgyalásait, képet adott az osztrák mozgalomról, s feltűnően nagy helyet szentelt az Egyesült Államok szocialistáinak, a pártnak, a szocialista sajtónak, de az AFL-nek is. Mindez összefüggött azzal – amit Kunfi régóta hangsúlyozott –, hogy a demokratikus-szocialista fejlődéshez az újabb, nagyobb lökésnek az angolszász

világból kell érkeznie. S ezért valóban alapos képet nyújtott az AFL kongresszusáról, az ott be-
terjesztett jelentésről, az AFL nemzetközi kapcsolatairól, értékeléseiről ugyanúgy, mint a belső
amerikai problémákról. Kunfi optimistán ítélte meg, sőt nyilván túl is értékelte e kongresszus azon
határozatát, hogy ha az AFL új politikai pártalakulást nem is karol fel, de a politikai agitációban való
részvételt igen.

Ezen a nyomdokon haladva azután nem csoda, hogy Kunfi 1924 januárjában valósággal
lelkesedéssel írt az angol munkáspárti kormány megalakulásáról – ami valóban újat hozott az
ellenforradalmi sikerek közép-európai s olaszországi hosszas „diadalsorozata” után. Reformokat, új
fordulót remélt, de mindjárt igyekezett vissza is fogni a túlhajtott reményeket. Jelezte, hogy a két
nagy kérdés – a munkanélküliség s a Brit Birodalom belső szervezeti átalakítása – nem kis kérdés, s
már itt érzékeltette, hogy nem biztos, hogy a munkásságnak lesz a változások végrehajtásához elég
ereje. Kérdésesnek tartotta mind a változások mértékét, erejét, de még azt is, hogy a munkáspárti
kormány, s így maguk a változások, mily hosszan lesznek életben.

Érdekes, hogy Kunfi 13 évvel később tért vissza egy ugyanolyan típusú angolszász cikk
megírására – csak ezúttal már a Der Kampf hasábjain („Die politische Entwicklung in der
anglosächsischen Welt”) –, mint amilyenre 1911-ben a Szocializmus számára vállalkozott. Kunfi vissza
is nyúlt 1911-es forrásaihoz, ténymegállapításaihoz, de a cikk egyúttal a lényeges különbségekre s
nagyon lényeges fáziseltolódásra is utal. 1911-ben ugyanis az angol munkásmozgalom fellendülőben
volt – 1924 végén pedig éppen vereséget szenvedett. Kunfi éppen akkor vállalkozott a cikk megírására,
amikor a munkáspárti kormány megbukott, s a választásokon a konzervatívok arattak jelentős
győzelmet. Mindezt ráadásul akkor, amikor a háború utáni új világban az „angolszász hatalmak”
befolyása vitathatatlanul megnőtt – vagyis, amikor a hatalmi világhelyzet eleve is figyelmet igényelt
ennek az angolszász világnak belső mozgására. Persze Kunfi egy pillanatig sem habozott elismerni a
nyilvánvaló tényt, hogy mindkét országban az 1924-es év végén a konzervatív tendenciák kerekedtek
felül. Kunfi ezt nagy-britanniai vonatkozásban még egy jellegzetes mozzanattal egészíti ki: a politikai
pártrendszer átalakulásával, a három párt rendszer helyébe (ami 1906-tól alakult ki folyamatosan, de
1914–1918 óta vitathatatlaná vált) a kétpártrendszer lépett, mert az újabb választási küzdelmek
nyomán a liberális párt összezsugorodott. Kunfi ehhez hozzáfűzte; s ez a meglátása is „ült” – nem
utolsósorban azért, mert a liberálisok nem is igen akartak igazán megküzdeni a konzervatívokkal.
Vagyis belső „gerinc-összeroppanás” következett be.

Kunfi 1924 decemberi írása nagyrészt ezúttal is a munkásmozgalom jelenével, jövőjével foglal-
kozott, s mint 1911-ben, ezt ezúttal is szoros összefüggésbe hozta az ország társadalmi struktúrájával,
de ebből ezúttal sem vont le „mechanikus” következtetéseket.

Kunfi itt megismétli azt a régi igazságot, hogy a marxista társadalomelemzés szerint éppen
Nagy-Britanniában kellett volna már régen beérnie a szocialista forradalomnak, ahol a dolgozók
többségét régóta az ipari munkások teszik ki (s ez az igazság 1911-ben még inkább igaz volt, mint
1924-ben, amikor már más tendenciák is jelentkeztek), ahol az agrárnépesség már a 19. század
folyamán összezsugorodott. Ráadásul a gazdaság koncentrációja is jelentős mértékben végbement –
vagyis a szocialista átalakulás e „szervezeti, szervezési” feltétele is bekövetkezett. Ily módon a
feltételek adottságát aláhúzóan, az ellentmondást még inkább kiélezte a lehetőségek s a jobbraváltás
valósága között. A „miért” kérdést Kunfi maga is föltette, s miként 1911-ben, ezúttal is a klasszikusok
nyomdokain haladva, most is a tudatlemeradással magyarázta – s ez az igazság oly sok év, évtized után
is igaznak mutatkozik. Hiszen nyilvánvaló, hogy a konzervatívok a munkásság köréből is nyertek
szavazókat, különben nem szerezhették volna meg a parlamenti többséget.

Kunfi olvasóinak figyelmét azonban felhívja egy másik adatsorra, aminek segítségével a válas-
tási vereség színpala mögé pillanthatnak, s egyúttal időbeli dimenzióban is láthatják ezt – s egyúttal a
munkáspárt megerősödését. Ugyanis rávilágít, hogy a munkáspárt 1922-ben és 1923-ban nagy politi-
kai-parlamenti előretörést ért el. Az 1918-as 61-ről a munkáspárt parlamenti képviselőtét 1922-ben
142, 1923-ban 192 mandátumra emelte, ami most, 1924 őszén, 152-re esett vissza. A visszaesés
érzékeny volt, de Kunfi rávilágított, hogy ugyanebben a periódusban a munkáspártra leadott szavaza-
tok állandóan emelkedtek. Így az 1918-as 1700 ezerről 1922-ben 4200 ezerre, 1923-ban 4350 ezerre;
az 1924-es vereséget jelentő választáson a szavazók számára 5480 ezerre emelkedett.

Az adatsor, s a parlamenti visszaesés persze azonnal újabb kérdéseket is felvet, mindenekelőtt a
hagyományos alapkérdést, a „hogyan tovább”-ot. Kunfi utal arra, hogy a vereség után az angol

kommunisták körében is jelentkezett az az elképzelés, hogy semmit sem érhetnek el a parlamentáris-reformista úton, vagyis forradalom és az államhatalom erőszakos megragadása lehet az egyedüli megoldás. Kunfi azonban ezt a megoldást elhárítja, s megismétli: ha igaz, s igaz, hogy a lakosság többsége dolgozó, s ezeknek nagy többsége munkás, akkor változatlanul őket kell megnyerni, kitartó munkával őket kell munkáspárt oldalára vonni. Az angol helyzet elemzésének egyik érdekessége, hogy Kunfi a liberális Manchester Guardian alapján kimutatást közöl a liberálisok 1880 és 1924 közötti választási görbéjéről, az erős, olykor szinte ciklikus visszaesésekről, s mindennek alapján Kunfi ekkor még kételkedett, vajon végleges halálról van-e szó, avagy a liberálisok még újraéledhetnek?

Kunfi 1925-ben újabb, jelentősebb írással lepte meg az osztrák, sőt ekkor nemcsak osztrák olvasóit. Vitába szállt a nagy „tanítómasterrel”, Kautskyval: a vita tárgya ismét a „szovjet forradalom”, a szovjet valóság, illetve a szociáldemokraták „orosz-magatartásának” kérdése volt. Ismeretes, hogy e kérdésben Kautsky és Otto Bauer már 1917-ben szembekerültek egymással, s végeredményben a kérdésben Kunfi azóta is Bauerhez állt közel, és nem Kautskyhoz. Kautsky ekkoriban azt taglalta, hogy az orosz forradalom az idők során végképp elveszítette munkás- és szocialista jellegét, s éppen ezért a szociáldemokratáknak a proletárdiktatúra rendszerével szemben egy új demokratikus köztársaság megteremtését kellene szorgalmazni, támogatni.

Kunfi ezt a szemléletet, politikai stratégiát nagyon sokoldalúan bírálta. Egyik legkiélezettebb ellenérve így szól: Szovjet-Oroszországban – ugyanúgy, mint hajdanán a magyar, finn, és a bajor proletárdiktatúrák esetében – nincs arról szó, amit Kautsky állít, hogy szabad választási lehetőség kínálkozik a proletárdiktatúra és a demokratikus köztársaság között. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a proletárdiktatúra megdöntését ellenforradalom követi, s a szociáldemokrata pártok is – nemcsak a kommunisták – tehetetlenné válnak az ellenforradalmi helyzetben. Mindezek alapján a dolog lényegét illetően Kunfi (Bauer és még sokan) változatlanul érvényben levőnek tekintették az „el a kezeket Szovjet-Oroszországtól” régi jelszavát, főként külső kapitalista intervenciók kísérletekkel szemben. Ami a belső folyamatokat illeti, abban a folyamatok kivárását, tanulmányozását igényelte, de még a belső osztálypolitikai viszonyok megítélésében is elhamarkodottnak és felületesnek találta Kautsky elemzését, bár távolról sem azonosult a szovjet proletárdiktatúra gyakorlatával. Megjegyzendő, Kunfi véleménye annyira komoly visszhangot vert, hogy Kautsky már a Kampf következő számában újabb vitacikkben válaszolt neki: elismerve ellenérveit komolyságát.

Kunfi új „hazájában” bécsi tartózkodásának s saját élete utolsó évtizedének legjelentősebb politikai fordulata 1927 júliusában következett be. Az újabb magyar történetírás éppen elégszer érintette e tüntetést ahhoz, hogy ehelyütt úgy véljük, szükségtelen kitérni a részletekre. Kunfiról írva azonban jelentős mozzanatok látszik, hogy a párt elméleti folyóiratában, a Kampfban a júliusi tüntetés-vérontás másnapján, az eseményeket értékelő cikket, pontosabban az augusztusi szám első cikkét, amely kifejezetten július 15-ével foglalkozott: Kunfi írta.

Kunfi gondolatmenete jellegzetes volt. Azt azonnal átlátta, hogy nem kisméretű mozzanatról, hanem korszakos eseményről, váltásról van szó – amikor az osztrák proletáriátus szinte mindent elveszíthet, amit 1918 óta elnyert. Kunfi értékelésébe beleszótta szinte valamennyi írásának jellegzetes gondolati elemét, amikor az európai, pontosabban a közép-európai események vonulatát elemezte, s régi önmardosó gondolatai jegyében aláhúzta, hogy Ausztriában a szociáldemokrata pártnak köszönhető, hogy a háborúban kifáradt, elkeseredett, csalódott, éhező tömegek a budapesti és müncheni példával szemben nem kísérelték meg az osztrák tanácsköztársaság megteremtését – amit Kunfi szerint nem tudtak volna fenntartani. Kunfi persze ehelyütt a jobboldal, s a konzervatív jobboldal új támadása ellen érvelt-tiltakozott, s érvrendszerébe ekkor ugyanúgy belefoglalta „e vörös szélsőség” elkerülését, mint azt is, hogy a jobboldal nem számol azzal, hogy a munkásság változatlanul komoly erő maradt, s ha provokálják, s évtizedes politikai, szociális és gazdasági vívmányait veszélyeztetik, akkor újabb összeütközéseket provokálnak ki. Hiszen, mint hangsúlyozta: „az orosz forradalom mellett a Vörös Bécs kialakítása volt a legjelentősebb szocialista kísérlet”, amelynek nagy volt a „nemzetközi presztízse és tömegvonzereje”.

Újra és újra figyelmeztetett a határokra, veszélyekre, hogy a kormány és rendőrsége úgy hiszi, most mindent kockáztathat, megváltoztathatja az erőviszonyokat. Vagyis jól látta, „az alapkérdésekről” van szó, s itt megjegyezte: „kevés ország van Európában, ahol az osztályellentétek oly mélyek és oly tudatosan ismertek lennének” – de mindehhez hozzátette, hogy a „Vörös Bécs” sikerei ellenére eddig a munkásság vállalt áldozatokat, s a burzsoázia nagyon keveset. Vagyis fordított

figyelmeztetést, sőt fenyegetést is intézett a hatalom levókhöz: a provokációnak és az esetleges összecsapásnak olyan következményei is lehetnek, amelyek számukra nem lennének kívánatosak. (Itt ismét utalt a magyar, bajor proletár s a bulgáriai forradalmi paraszti diktatúra tapasztalataira.) Megjegyezte, hogy ha a többi ország forradalmi próbálkozásai el is buktak, ami a forradalmi erők visszaesésére vezetett, Ausztriában erről nincs szó, itt a munkásság szervezettsége, a szociáldemokrata párt ereje „állandóan nőtt”, noha klerikális, liberális, nagynémet és agrárius, antiszemita és legitimista érvelésekkel, propagandával egyaránt megkísérelték a tömegeket a szociáldemokraták ellen fordítani. Ennek ellenére, az 1927 tavaszi választáson ez a szocialistaellenes széles koalíció nem tudott áttörést elérni, így a „törvényes út” helyett ezért nyúlt a provokációhoz.

Kunfi ugyanitt a baloldali szocialista ellenzékkel is szembe fordult, hangsúlyozta, hogy az országban nem alakult ki forradalmi helyzet, vagyis végeredményben a Vörös Bécs megőrzését, a legális lehetőségek középette a további graduális fejlődést szorgalmazta. De ugyanitt, ebben a „Der 15. Juli und seine Lehren” c. cikkében ismételtlen intette a jobboldaliakat, rosszul hiszik, ha a szociáldemokraták szárnytöröttségére, avagy Bécs elszigeteltségére számítanak, s hangsúlyozta, hogy Bécs mellett ott áll Alsó-Ausztria, Stájerország, sőt Felső-Ausztria egyes közezei is. Kunfi ezzel 1927-ben már tulajdonképpen az 1934-es ellenállás, felkelés politikai térképét rajzolta meg.

Persze, ennek az 1927-es írásnak voltak jelentős gyöngéi. Kunfi egy lépéssel sem ment tovább a baueri stratégián, mindvégig hangsúlyozta, hogy noha a burzsoáziának is van vesztenivalója, de a munkásság mégsem támad. Vagyis a kezdeményezést átengedte a másik félnek. Tudta és meg is írta, hogy ebben a csatában nem a munkásság nyert – magyarul; veszített –, de utána kitűnő publicisztikai fogással mégis olyan következtetéseket sugallt, hogy a csatának nincs igazi vesztese. S ezen a ponton az írás ellentmondásos volt, miként minden bizonnyal maga Kunfi is ellentmondásos álláspontot képviselt. Maga az osztrák valóság s a szociáldemokrata párt helyzete erre bőséges indokot, magyarázatot nyújtott – de az is kétségtelen, hogy ez az 1927-es vereség előrevetítette 1934 árnyékát. Kunfi ezzel számolt is – de igazi offenzív perspektívát mégsem tudott felvázolni. A maximális ellentámadás lépésváriációja teljesen a hagyományos volt: a párt befolyását kell növelni, új tagokat, követőket kell szerezni a szociáldemokrata mozgalomnak. Kunfi így a statikus helyzetelemzésben jó s mindmáig értékálló, figyelemre méltó cikket írt: mint politikai, előremutató, választ kereső írás – nem érte el az idők követelményeit, még akkor sem, ha világosan feltételezte: hasonló provokációkra a munkásság erőteljesen visszaüt majd.

1928-ban jelent meg a Kampf hasábjain Kunfi egyik legérdekesebb-színvonalasabb írása „Die Weltlage des demokratischen Sozialismus” címmel. Ebben többfelől is közelített a demokrácia és szocializmus európai problematikájához. A „politikai földrajz” síkján megrajzolta, hogy Európa keleti felében – a Szovjetunióban – fennmaradt a forradalmi diktatúra. (A fogalom használata fontos és jellegzetes, hiszen láthatuk, ennek jogosultságát Kautsky már 1925-ben elvitatta.) Másfelől Közép- és Dél-Európa számos országában győztek az ellenforradalmi diktatúrák, míg Nyugat-Európában megmaradtak a polgári demokráciák.

A földrajzi körülhatárolás után következett a történeti. Kunfi hangsúlyozta, hogy az 1917–1923-as időszakban Európa számos országában forradalmi válságot éltek át, s ha nem is sikerült sok helyen a szocialista forradalmat győzelemre vinni, megtartani, magát a tényt és lehetőséget fontos tudatosítani. Ugyanakkor azt is, hogy nem csupán a kudarcot élték meg, hanem e forradalmi periódusban jelentős sikereket értek el: a köztársaságok kikiáltását, agrárreformokat. Mégis, e fontos mozzanatok tudatosításával együtt is látni kell – hangsúlyozta –, hogy ez a forradalmi periódus véget ért, amelynek lényeges eleme, hogy éppen a proletariátus volt az, amely a polgári, polgári demokratikus forradalmak munkájának befejezését keresztülvitte. De ez a periódus lezárult, s ha újra forradalmi hullám köszöntene be, akkor ezek a forradalmak csakis proletár, szocialista jelleget ölhetnek. Addig viszont, amíg ez a forradalmi periódus beköszönt, csak olyan feladatok lehet, hogy a szocialista pártok, szervezetek befolyását növeljék.

Kunfi gondolatmenetének ezen befejező része első pillanatra nem tűnhet túl magával ragadónak és egyéninek. Bizonyos fokig ez igaz, de nem szabad elsikkadnia, hogy Kunfi az osztrák ausztrómarxistákkal együtt itt, az új forradalmi periódus beköszöntének valószínűségét vetette fel, sőt nemcsak felvetette, azzal szombolt is.

Ennek a cikknek azonban van egyéb tanulsága is. Bár a politikai–földrajzi fókusz Európát vette középpontba, amibe belefoglalta Európa keletén a forradalmi diktatúra Oroszországát, de ugyanitt

kitekintett az Egyesült Államokra is, amelyet formailag demokráciának, lényegileg azonban a nagytőke oligarchikus rendszerének tekintett, amelyben az igazi demokrácia alig érvényesül, s amelyben fenyegetőnek látta a nacionalista, imperialista, militarista tendenciák jelentkezését (ennek irányultságát ekkoriban főként Latin-Amerikában és Ázsiában látta jelentkezni).

Kunfi e sokféle jelenség mérlegelése nyomán az Egyesült Államoktól nem sok jót remélt. Az igazi változásokat és demokratikus szocialista tendenciákat kémelve Nagy-Britanniában és Németországban bízott. Igaz, kitekintett az akkori idők „erős” európai katonai hatalmára, Franciaországra is, de úgy ítélte, itt a munkásmozgalom súlyosan meghasonlott, és az új, háború utáni ipari fellendülés nem a francia proletariátus számát gyarapította, hanem jobbra külföldi munkások hadserege nőtt meg az országban. A kispolgári rétegek változatlanul elfordulnak a szocializmustól, nem utolsósorban, mert ezeket a nagypolgárság elriaszthatja, hogy a szocialisták a gazdasági bizonytalanságot hoznák magukkal, s a „szilárd frankot” csak a „rend” emberei szavatolhatják.

Nagy-Britanniában azonban egészen más tendenciákat látott. Itt a szociális polarizáció (amire 1911-ben, s a Kampfban 1924-ben rámutatott) adva volt. Továbbá a liberális párt bomlása tartósnak bizonyult, s ekkor már leírhatta, hogy egy új Lloyd George-féle liberális radikalizmus feltűnt kevéssé valószínű, miként a konzervatívok táborában sem mutatkozik egy újfajta „Disraeli-féle tory-szocialista” tendencia. Amennyiben pedig így van, akkor a munkáspárt számára nem rosszak a kilátások, hogy e pártok bűvköréből magához ránthasson munkástömegeket. Hiszen a politikai aritmetika tengelyében pontosan az áll, hogy a munkástömegek jelentős hányada még mindig liberálisokra és konzervatívokra szavaz. A feladat az ő megnyerésük – amit az elkövetkező periódus alapkérdésének tekintett.

A másik ilyen – jó – perspektivákat mutató ország Németország volt. Kunfi megállapította, hogy itt a feltételek valamivel rosszabbak, de itt sem rosszak. Itt a munkástömegek liberálisokra, s főleg a katolikus centrumra szavaznak, s aláhúzta: a vallási hatások minden jel szerint sokszor még szívósabban tovább élnek, mint a politikaiak. Mindemellett egy utalást tett a kommunistákra is, nevezetesen azt, hogy ha a munkásmozgalom politikai megosztottságát sikerülne felszámolni, akkor ez nyilvánvalóan megnövelné a szociáldemokrata párt „húzóerejét”. Magától értetődő volt Kunfi számára – és persze a Kampf számára is –, hogy ezt a felszámolást csakis úgy képelték el, hogy a kommunisták olvadhatnak a szociáldemokrata pártba. De ez rövid kitérő volt Kunfi felmérésében – a lényegesebb az volt, hogy leszögezte: „az európai szocializmus sorsa Németországban és Angliában dől el”. S nem lett volna Kunfi, ha itt nem utal vissza Marxra, aki 1870–71-es elemzésében utalt erre a jellegzetes „munkásmozgalom-súlypont-áthelyeződésre.” Mindezt azonban összekötötte az erős szocialista tömegpártok jelenlétével – s ezek sokféle erősítésén, befolyásuk kiszélesítésén mérte a nagy idők, lehetőségek új közeledtét.